

Városunkban azzal magyarázható a két temető léte, hogy ősi szokásuk és vallásos előírásai tiltották a régi sírhanok megbolygatását, tilos volt az újratemetkezés². „Mivel a terület nagyságra kicsi, és az 1930-as évekre már nem maradt szabad terület, újabb telek vásárlására kényszerültek, megnyitva a város köztemetőjétől keletre újabb sírkertjüket.

A sepsiszentgyörgyi régi zsidó temető sírköveiről

(Kivonat)

A sepsiszentgyörgyi régi zsidó temető a református temető déli szomszédságában fekszik, itt a múlt század közepétől az 1930-as évekig temetkeztek. A legkorábbi sírköveket anyaguk, formakincsük nem, csak héber felirataik különböztetik meg a református temető velük egykorú köveitől. Ez közös kőfaragó mesterek munkájára enged következtetni. Később a hitközség saját külön sírkőfaragókat is igénybe vett, így persányi, aradi mestereket. Szerző áttekinti az alkalmazott motívumokat és színezést, a német és a magyar feliratokat, a módosabb családok sírja körüli kovácsoltvas kerítéseket.

Sepsiszentgyörgyön a zsidó közösségnek két temetkezési helye volt. A régebbi a református temető déli szomszédságában található. A magán-személyektől vásárolt területen az 1850-es évektől kezdtek temetkezni. Az, hogy csak a múlt század derekától van temetőjük a zsidóknak városunkban, azzal magyarázható, hogy az 1848-as forradalmak előtt űzött, esetleg csak megtűrt népcsoportnak számítottak, szigorú törvények tiltották a letelepedést, temetkezniük se lehetett bárhóvá. ERDÉLYI Lajos megjegyzi, hogy nem egy helyen kénytelenek voltak elhunytjaikat „messze fekvő helyiségekben elhantolni, mert a közelben lehetetlenné tették a temetők létesítését.”¹ Erdélyben is az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc után vált lehetővé, hogy egyenjogú polgárokként bárhol letelepedhettek, és temetőket nyithattak.

Végigjárva az említett temetőt, megállapítottuk, hogy a régi, tehát a 1850-70-es évek sírkövei általánosságban homokkőből készültek, és hasonlóak a más protestáns temetők emlékköveihöz. Ugyanúgy fellelhetők a félkörívben végződő sírkövek, melyeknek motívumvilága is megegyezik, megtalálható úgy a koszorú, mint a szomorúfűz (1. ábra J, K; 7. ábra D, illetve 1. ábra E, F, G). A különbség a héber felirat. Az első sírkövek általában díszítés nélküliek (1. ábra A, B, C, D), de valószínűleg, ugyanazon kőfaragók munkáját igényelték. Így kerülnek be már a legelején az említett jelképek, nem egy esetben kombinálva vallásuk szimbólum-világával, ami főleg a későbbiekben megjelenő hármasszertatú és oszlopos típusú sírköveken ötvöződik majd (5. ábra E, F, G, H; 6. ábra B, D).

Hangulatos, jellegzetes, ugyanakkor egyazon kőfaragó mester kezére utal három homokkőből faragott sírkő. Eddigi ismereteink szerint ezek a díszítőelemek egyetlen vidékünkön átkutatott temetőből sem kerültek elő. A feliratok alapján a múlt század 70-es-80-as éveiben készültek (3. ábra).

Külön teszünk említést a persányi dacittufából készült sírkövekről, melyeknek motívumvilága és sírkőtípusai jellegzetesek, fejlett kőfaragó központokra utalnak. Két esetben mesterük az emlékkövek oldalán megörökítette nevét, így tudjuk, hogy Persányban működött egy HERZUD és egy W. IRAUENFELS nevezetű kőfaragó [4. ábra].

A 19. sz. végén elterjedő hármasszertatú sírkövek első példányai ebben a temetőben is homokkőből készültek, de a teljesen kialakult típusok már a Mikóújfalú-Bikszád környéki bányákból kerültek ki (5. ábra A, B, E, illetve C, D, F, G, H). A temető egyetlen tipikus, a régi zsidó te-

metőkben gyakori motívumvilágot megjelenítő sírköve - jelenleg menthetetlenül mállott állapotban van - a szívet tartó oroszlánpár. ERDÉLYI szerint, mint címerállat Juda, Jehuda, Löw, Léb névre utal³ (6. ábra G). Stílusra empire hatás érződik rajta.

Ugyancsak ERDÉLYI Lajos jegyzi meg azt, hogy a zsidó közösségek külön kőfaragókat tartottak⁴, legalábbis a keleti országokban. Városunkban csak részben lehetett így. Már említettük, az első sírkövek forma- és motívumvilága teljesen megegyezik a más temetők emlékköveivel. Ugyanez mondható az andezitből faragottakra, vagy az oszlopos típusokra, melyeknek legtöbbször a már említett Mikóújfalú vidékéről, vagy pedig Szentlélek környékéről való. Hogy voltak kőfaragók, azt bizonyítja a két persányi, már említett kőfaragó mester, akik nevük után ítélve maguk is zsidók lehettek, de főleg a fekete- és fehér márványból dolgozók, az Aradon működő SZELETZKY és KLEI közös társulása, MENTEH özv. FRANKERNÉ vállalata, vagy a brassói HERZUM Kés F. és az ugyanoda való NAGY J. műhelyei, kiknek munkáiból több is található a temetőben.

Budapestről is kerültek a temetőbe sírkövek, ezek készítője az ugyancsak zsidó KOHN Arnold, aki az 1880-as években tevékenykedett, sírköveit rózsaszínű mészkből faragta (7. ábra).

Egyidőben terjed el egész Háromszék szerű az oszlopos típusú sírkő. Előbb homokkőből, később a Mikóújfalú-Bikszád andezittelepeiről, de nem egy esetben a Szentlélek-Béfalva környéki homokkő bányáiból rendelték a sírköveket (7. ábra A1, B2, C3, illetve 6. ábra A, B, C, D, E, F).

Még az elején említettük, sok esetben ugyanazon szimbólumok találhatóak meg itt is, mint más temetőkben, főleg a vidék kőfaragóinak köszönhetően. Szóltunk már a koszorú és szomorúfűz motívumokról, megemlítjük még a szív és cserelevél (6. ábra E), cserelevél és csillag (6. ábra D), örökmécses és babérfonat (2. ábra C), stb. motívumokat. Mivel ezekről már szóltunk, és elemeztük is őket, nem térünk külön is rá a bemutatásukra, inkább a zsidó vallással és annak jelképrendszerével kapcsolatos díszítőelemekre térünk ki.

A zsidó temetők legjellegzetesebb és legelterjedtebb szimbóluma a hatszögű csillag, ami ERDÉLYI szerint az Izraelhez való tartozás jelképe, de Dávid nevet is fedhet⁵ (4. ábra; 5. ábra F, H, E; 7. ábra B2, C3 és 6. ábra B). DÁVID László megemlíti mint ótestamentumi jelképet Dávid pajzsaként és Jákob csillagaként. Ugyanakkor mint egymásba fonódó két háromszög, a mennyei és földi világ egymásbafonódását jelképezi⁶ (5. ábra G).

Származásra utalnak a kohaniták áldásra kiterjesztett kezei, melyek hüvelykujjai összeérnek és a többi ujj kettős elrendezésben van. A hagyomány szerint az aronidák leszármazottja, és a szentélyben papi szolgálatot teljesítő rend tagja⁷ (8. ábra A, B).

Leviták jelképe a kancsó. A szentélyben kisegítő szolgálatot teljesítettek⁸ (9. ábra C).

A zsidó temetők másik jellegzetes szimbóluma a hétkarú gyertyatartó, a menora Izraelhez való tartozást jelenti:⁹ DÁVID L. szerint - a hetes szám a teljesség kifejezője, kifejezve a hét gyertya egy fény gondolatát¹⁰.

Hasonlóan a más temetők sírköveihöz, itt is festették a köveket. ERDÉLYI Lajos is megemlíti, hogy az általa bejárt temetőkben általában piros, kék, arany, ezüst festékekkel fokozták a faragások művészi hatását. Szerinte egyrészt kölcsönhatás, de feltételezi, hogy „egy távolibb, primitívebb kultúrkört idéz.”¹¹

A város zsidó temetőjében általában fehérre festették a sírköveket, és fekete feliratot használtak, de nem egy esetben több héber szótközben pirossal, sárgával húztak ki. Tudunk sőtélila feliratról is. Egy fiatal lány esetében, hasonlóan más vidékekhez, zöld alapszínt használtak. Nem volt ritka az aranyozott felirat sem. Egy esetben találtunk pirosra festett sírkövet is.

Mivel nyelvtudás hiányában a feliratokat nem tudtuk elolvasni, és csak a rövid magyar, német feliratokra szorítkoztunk, azok tartalmára sem térünk ki. Érdekességképpen talákoztunk két soros verses feliratokkal is:

Samuel SCHWARTZ nyugszik e sírboltban
Ki száz évet élt e szép világba
4 Novem 852 holt meg.

Itt nyugszik SCHWARCZ Johanna
sz. 1876. sep. 10 mh 1893. július 25.
Mint egy hervadt virágot
Kitépett a vihar szele
Hogy szép ifjú életemnek
Nem kedvezett a halál keze

KOHN József
szül 1834 meghalt 1901. márc. 20.
Munkás életedet tiednek áldoztad
Azok hálás szeretete soha ki nem apad

Végül megemlítjük, hogy a módosabb családok hozzátartozójuk sírhelyét általában kovacsolt vaskerítéssel kerítették körbe. Ezek iparművészeti értékek, a helyi kovácsmesterek kézügyességét dicsérik. Legszebb példányaikat a 8. ábrán (A1, B2, C3, D4) tüntettük fel.

Jegyzet

1. ERDÉLYI Lajos: Régi zsidótemetők művészete. Kriterion Bukarest 1980. 12 old.
2. I.m. 11. old.
3. I.m. 23. old.
4. I.m. 20. old.
5. I.m. 25. old.
6. Dr DÁVID László: A keresztyén hit szimbólumai. Református szemle LXIII 1970. Sept-Dec. 5-6 sz. - 340-355 l.
7. ERDÉLYI L.: I.m. 23. old.
8. I.m. 23. old.
9. I.m. 25. old.
10. DÁVID L.: i.m.
11. ERDÉLYI L.: i.m. 17-18.

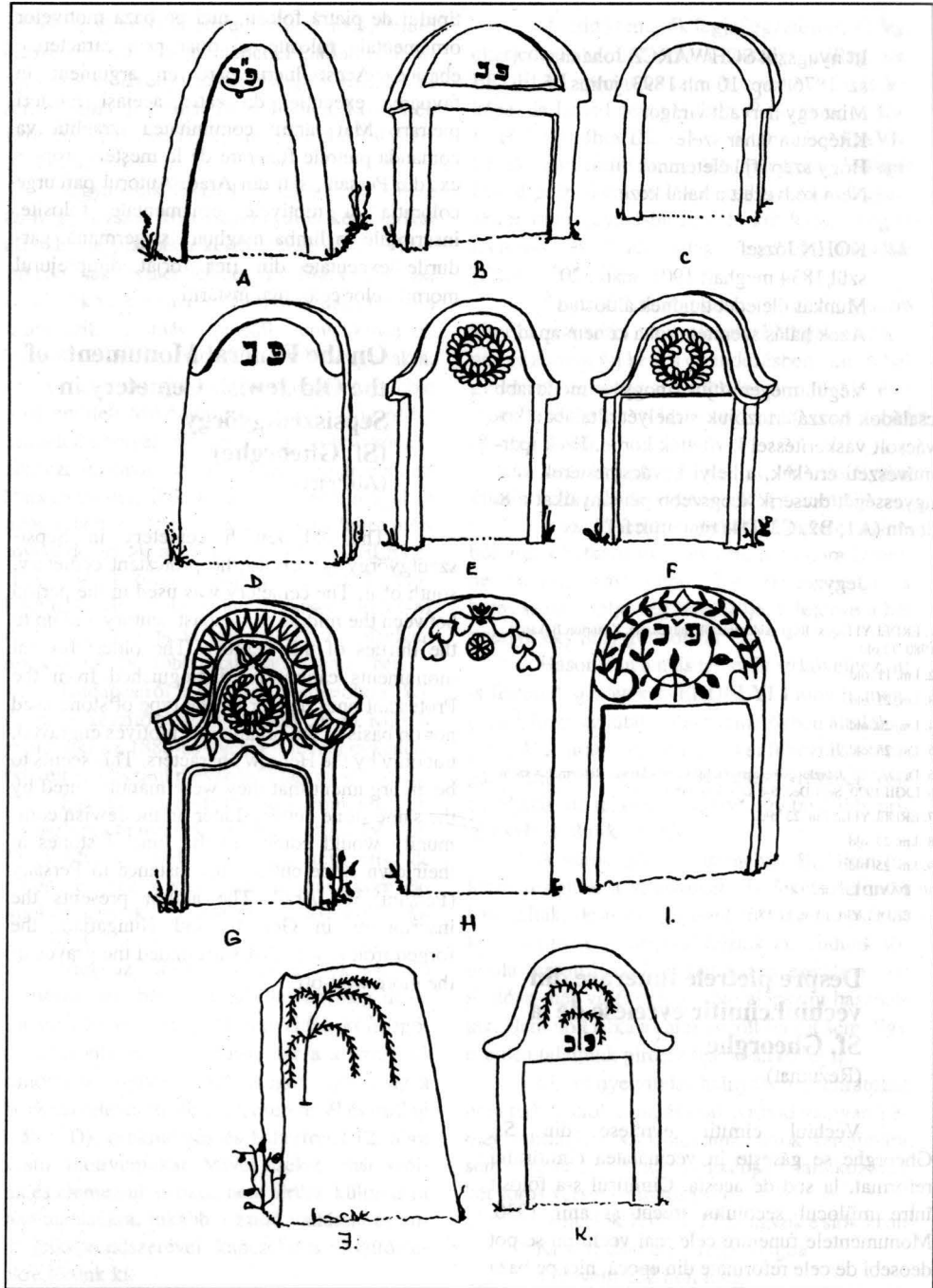
Despre pietrele funerare din vechiul cimitir evreiesc de la Sf. Gheorghe (Rezumat)

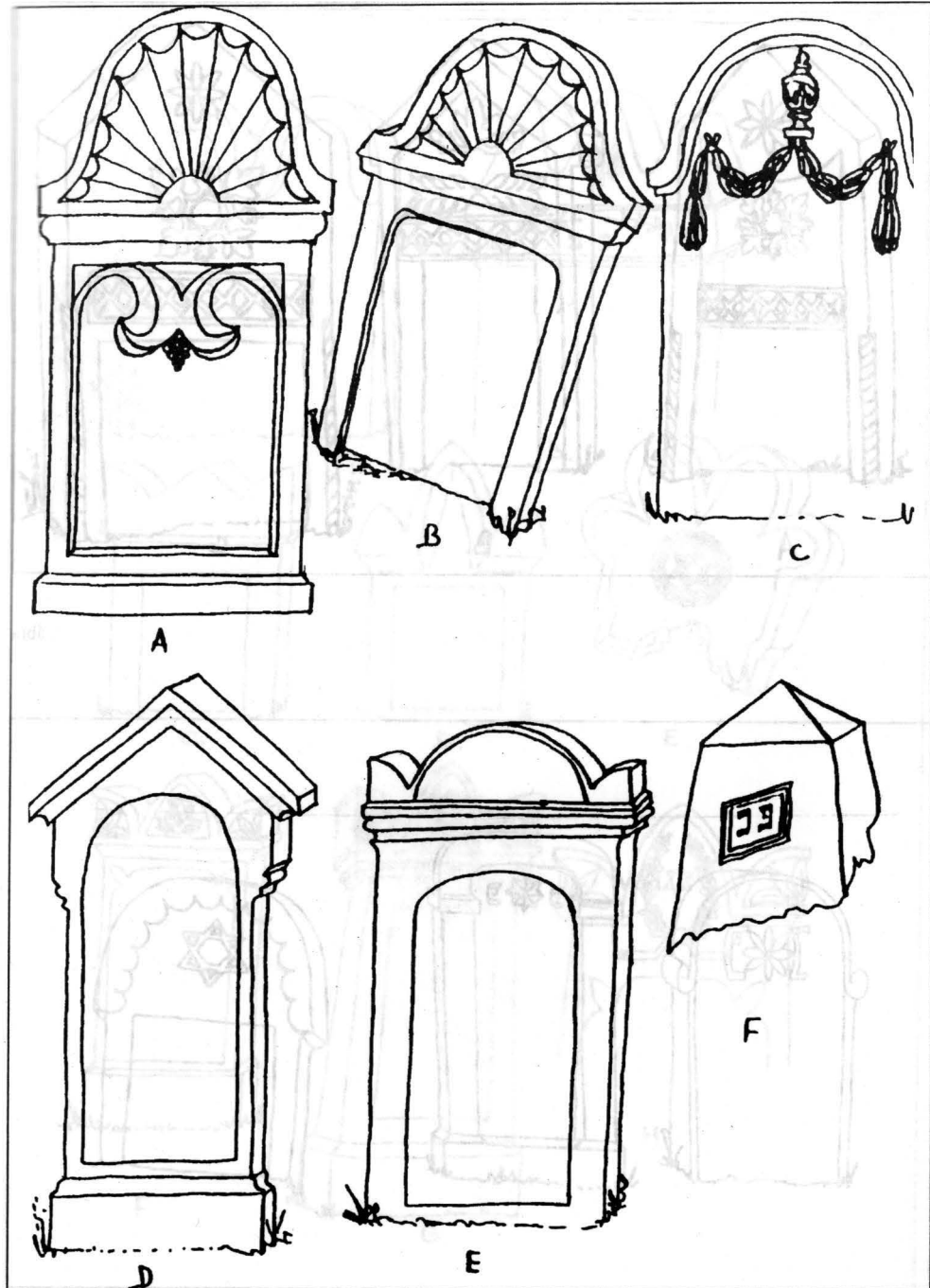
Vechiul cimitir evreiesc din Sf. Gheorghe se găsește în vecinătatea cimitirului reformat, la sud de acesta. Cimitirul s-a folosit între mijlocul secolului trecut și anii 1930. Monumentele funerare cele mai vechi nu se pot deosebi de cele reformate din epocă, nici pe baza

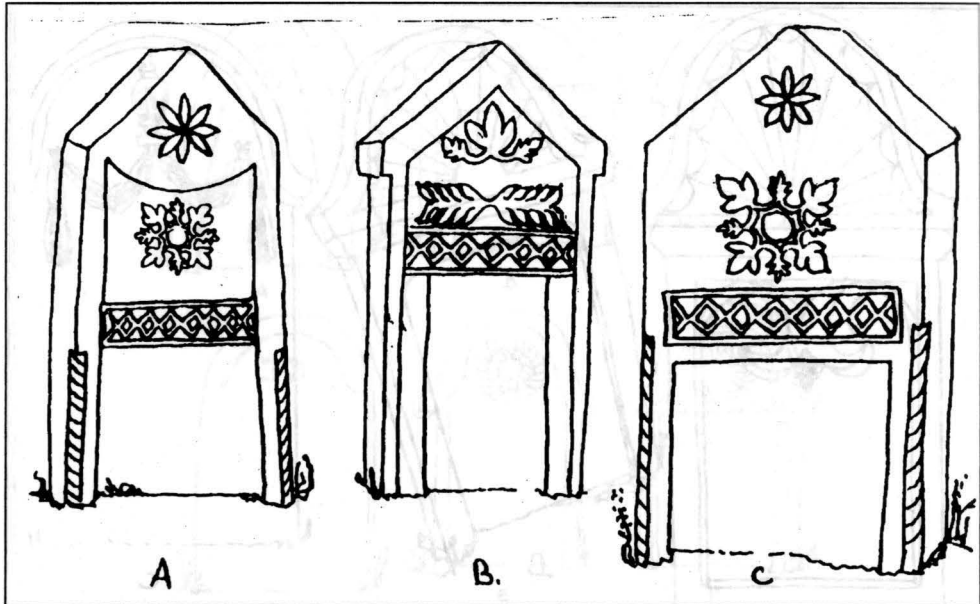
tipului de piatră folosit, nici pe baza motivelor ornamentale folosite, ci doar prin caracterele ebraice. Acest lucru pare un argument în favoarea execuției de către aceiași meșteri pietrari. Mai târziu comunitatea izraelită va comanda pietrele funerare de la meșteri proprii, ex. din Perșani, sau din Arad. Autorul parcurge colorația și motivele ornamentale folosite, inscripțiile în limba maghiară și germană, gardurile executate din fier forjat dimprejurul mormintelor celor mai înstăriți.

On the Funeral Monuments of the Old Jewish Cemetery in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) (Abstract)

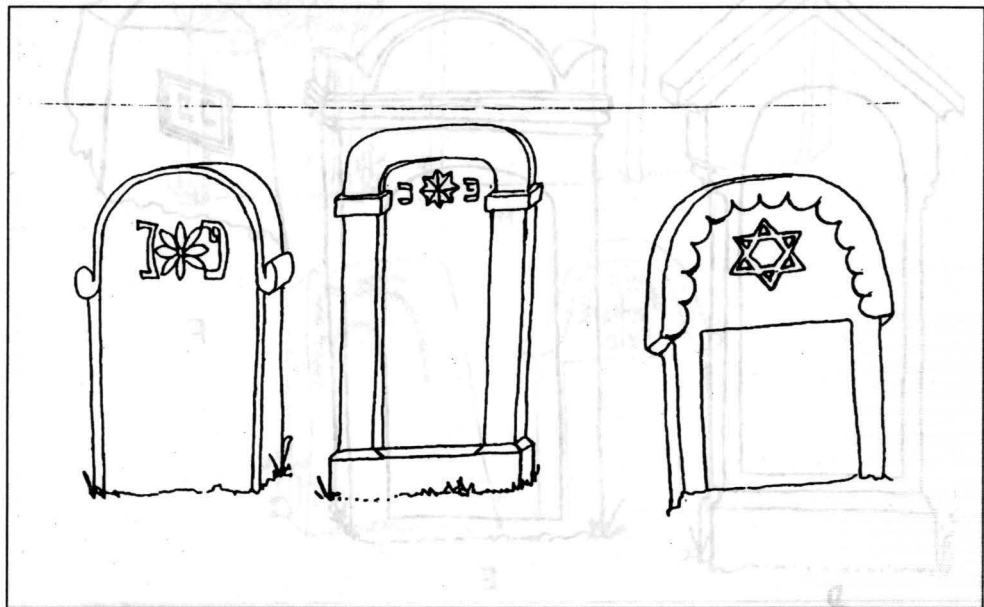
The old Jewish cemetery in Sepsiszentgyörgy is next to the protestant cemetery, south of it. The cemetery was used in the period between the middle of the past century and up to the thirties of this century. The oldest funeral monuments cannot be distinguished from the Protestant ones neither by the type of stone used nor on basis of the ornamental motives engraved, but only by the Hebrew characters. This seems to be an argument that they were manufactured by the same stone cutters. Later on the Jewish community would command the funeral stones at their own stone cutters, for instance in Persány (Perșani), or Arad. The author presents the inscriptions in German and Hungarian, the forged iron fences that surrounded the graves of the more well-off.

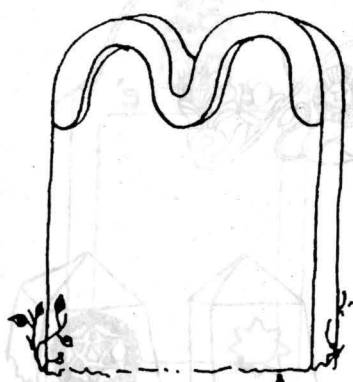

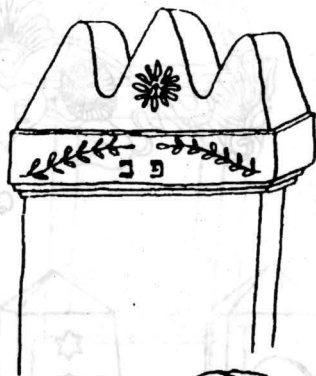

3. ábra

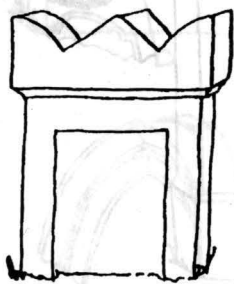

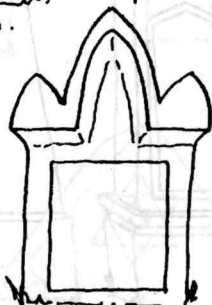
A.

B.

C.

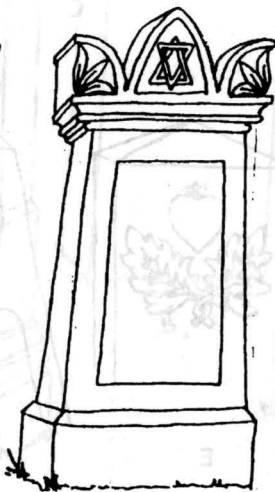
D.

E.

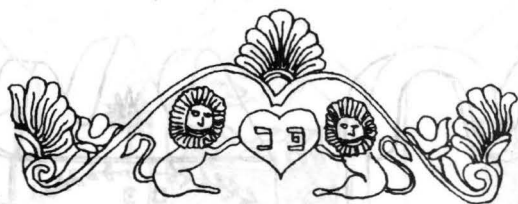
F

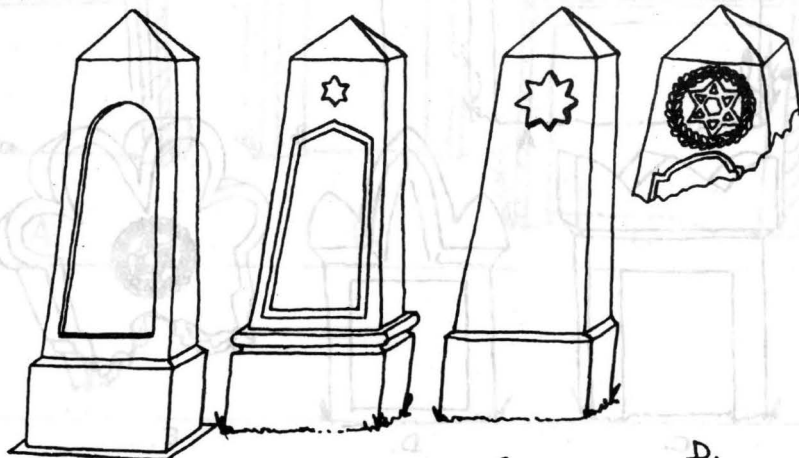
G

H

G

A

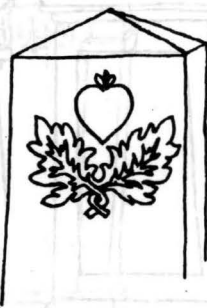
B

C

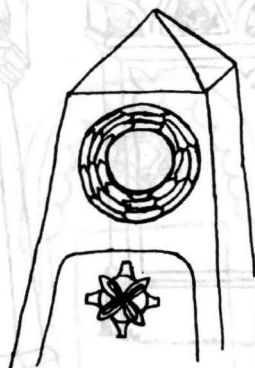
D₁

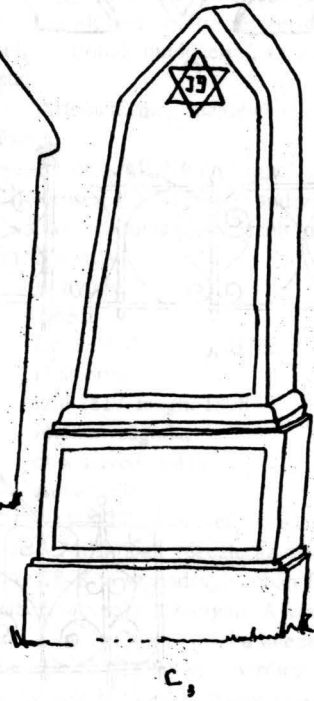
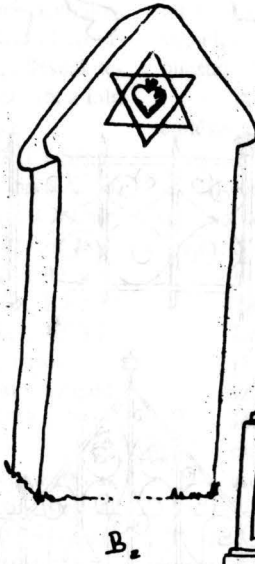
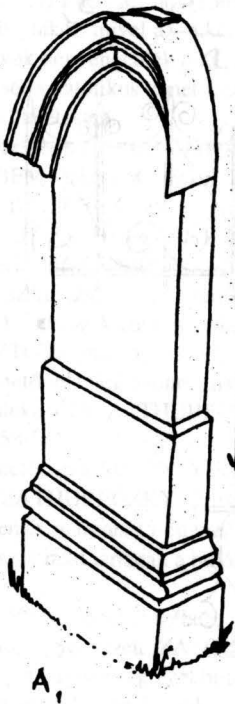
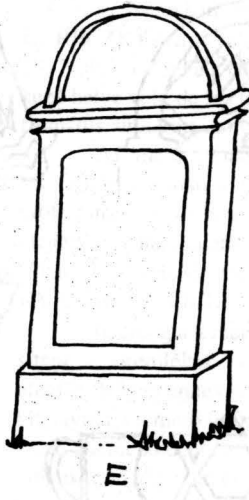
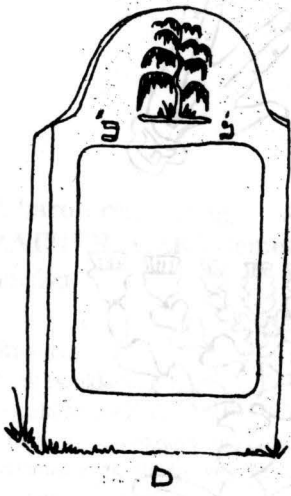
D₂

E

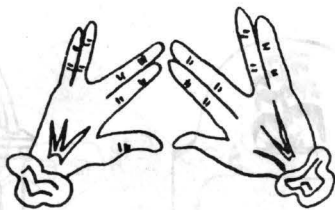

F

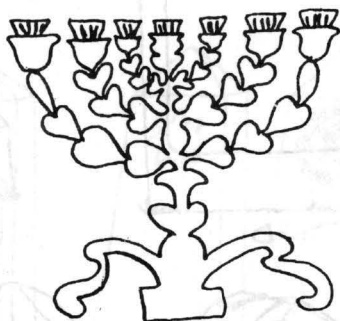
A

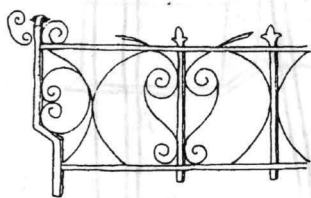
B

C

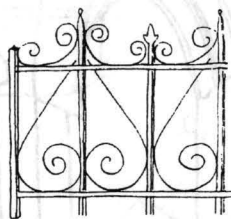
D

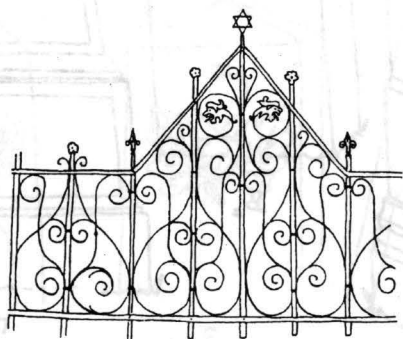
A₁

A₂

A₃

A₄